

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА (м. КИЇВ)
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
ЗАХІДНОЧЕСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (м. Пльзень, ЧЕСЬКА РЕСПУБЛІКА)
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АДАМА МІЦКЕВИЧА (м. Познань, ПОЛЬЩА)
ПРИМОРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (м. Копер, СЛОВЕНІЯ)

Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах

МАТЕРІАЛИ XI Міжнародної наукової конференції

(20–21 квітня 2023 року, Україна, м. Дніпро)

УДК 811.16'373

Л 43

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол № 9 від 25 квітня 2023 р.)

Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах:
Л 43 XI Міжнародна наукова конференція (м. Дніпро, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 20–21 квітня 2023 р.): матеріали / укладання і загальна редакція О. К. Куварової. – Дніпро: Ліра, 2023. – 186 с.

ISBN 978-966-981-739-6

Збірник містить матеріали доповідей українських і зарубіжних лінгвістів, присвячені опису лексико-семантичних і граматичних інновацій у сучасних слов'янських мовах, що виявляються в різних комунікативних сферах; вивченню тенденцій і перспектив розвитку інноваційних процесів на різних рівнях мови; дослідженню явищ неологізації в аспектах сучасних наукових парадигм; розгляду мовних і мовленнєвих інновацій як об'єктів прикладної лінгвістики, лінгводидактики, теорії і практики перекладу. Низка розвідок містить результати вивчення лексико-семантичних і словотвірних новотворів, пов'язаних із подіями російсько-української війни.

Для викладачів, науковців, аспірантів і студентів гуманітарних факультетів, а також для широкого кола читачів, яких цікавлять динамічні зміни, що відбуваються в сучасних слов'янських мовах.

Матеріали публікуються в авторській редакції.

УДК 811.16'373

ISBN 978-966-981-739-6

© Колектив авторів, 2023
Куварова О. К., укладання, 2023

ЛІТЕРАТУРА

1. Арешенков Ю. О. Місце інформаційного мовлення в системі функціональних стилів. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*: зб. наук. праць, присвячених пам'яті проф. С. П. Самійленка. Ч. II. Запоріжжя: ЗДУ, 1996. С. 125–128.
2. Горбатюк С.Є. Еволюція феномену безпеки: від стародавніх політико-правових учень – до сучасної наукової думки. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*. Київ, 2016. № 2. С. 28–35
3. Концептуальні засади категорії «безпека» в умовах загострення техногенних загроз /Полукаров Ю.П., Полукаров О.І. та ін. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 169–174.
4. Краснокутська Н.С., Коптева Г.М. Дефініція поняття «фінансова безпека підприємства»: основні підходи та особливості. *Бізнес Інформ*. 2019. № 7. С. 14–19.
5. Нікіпелова Є.М. Сутність поняття «безпека» та його використання у системі державного управління й міжнародних відносин. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2018. № 10 (1). С. 29–35.
6. Тлумачний словник української мови. Т.1. URL: <http://sum.in.ua/>
7. Чуваков О.А. Безпека: соціально-політична сутність поняття. *Правова держава*. 2014. № 18. С. 119–123.
8. Шкарлет С.М. Еволюція категорії «безпека» в науковому та економічному середовищі. *Формування ринкових відносин*. 2007. № 6. С. 7–12.
9. Законодавча база Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/ubaecfba1-4fea-444b-8e99-e3331cd50d5c/page2>

М. І. Жадлун (м. Дніпро)

ОСМИСЛЕННЯ ДОЛІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ (на матеріалі «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко)

Концепт *доля* входить до складу ціннісних концептів українського лінгвокультурного простору. Осмисленню людської долі присвячено чимало народних пісень (*“Гей, наливайте повнії чари, / Щоб через вінця лилося! / Щоб наша доля нас не цуралась, / Щоб краще в світі жилося!”*; *“Породила мене мати в нещасну годину, / Дала мені злу долю, де ж її подіну?”* та ін.), казок (*“Дві долі”*; *“Про долю”* та ін.), паремій (*“На торгу долі не купиш”*; *“Лихої долі конем не об'їдеш”*, *“Не шукай долі, а шукай волі”* та ін.), фразем (*“Доля усміхається”*; *“Доля послужить”*, *“Спокушати долю”* та ін.), поетичних рядків (Тарас Шевченко: *“В того доля ходить полем, / Колоски збирає, / А моя десь, ледащиця, / За морем блукає”*; Ліна Костенко: *“Я вибрала Долю собі сама. / І що зі мною не станеться, – / у мене жодних претензій нема / до Долі – моєї обраниці”* та ін.), прозових творів (Павло Загребельний *“Європа. Захід”*: *“Моя солдатська доля почалася далеко-далеко від рідних країв”*; Софія Андрухович *“Старі люди”*: *“Доля повернула так, що я змушений доживати своє життя у вбогості та хворобах, без даху над головою і вічно голодний. Та я не скаржуся”* та ін.).

На сьогодні цей концепт ґрунтовно вивчали О. В. Дуденко, В. В. Жайворонок, А. П. Загнітко, В. І. Кононенко, Л. В. Кравець, А. А. Крук, Л. М. Марчук, Л. Т. Масенко, Р. В. Міняйло, О. А. Семенюк. Продовжуючи мовознавчі дослідження концепту *доля*, розглянемо його семантичний потенціал у повісті Оксани Забужко *“Казка про калинову сопілку”* (2000 р).

В Академічному тлумачному словнику української мови лексему *доля* визначено так: 1. Хід подій, збіг обставин, напрям життєвого шляху, що не залежить від бажання, волі людини. // Умови життя; життєвий шлях і те, що на ньому виникає. // Бажане, щасливе життя. 2. Стан, у якому перебуває або перебуватиме що-небудь; майбутнє чогось [3, с. 360].

Концепт *доля*, відповідно до лексикографічної праці “Знаки української лінгвокультури” В. В. Жайворонка, трактовано як божество-неминучість, божество-фатум; акцентовано, що кожен має свою долю, визначену Богом; доля поділяється на Долю і Недолю; від долі не втечеш; людина часто намагається відшукати свою долю; трапляється, що долю персоніфікують (до неї звертаються, її кличуть, на неї сподіваються, ворожать); у деяких казках герої збувають злої долі, міняючи її на добру; лексема *доля* вживається як народнопісенне звертання до коханої людини [1, с. 192–194].

Беручи до уваги подані словникові тлумачення, перейдемо до експлікації концепту *доля* в “Казці про калинову сопілку” Оксани Забужко.

За результатами проведеної суцільної вибірки з аналізованого твору було виокремлено понад 30 текстових фрагментів, у яких концепт *доля* постає в тій чи тій мовній репрезентації, а саме:

1. Доля призначається людині Богом: “...люди, як завжди, все й бачили, бо ж від їхнього ока нічого не сховається, – **окрім хіба найголовнішого, того, що тільки Богові про тебе звісно і що вкінці, хоч-не-хоч, муситимеш забрати з собою в могилу, а тому що в житті не вчини, не втечеш кривого суду**” [2]; “...з них двох тепер не хто як Оленка виявлялася **одмічена Божою ласкою**” [2]; “...як то в пісні співається: **найвищому деревоньку вершок усихає, найкращому дитятоньку Бог долі не дає, – що ж це, виходить, воно й спервовіку так повелося?... Але ж чому, Господи, – невже ж Ти й сам своїй силі міри не знаєш?**” [2]; “**Ти, що над нами, – ощади мою дитину, скоро вже наділяєш її таким знаттям!**” [2].

2. Людська доля неминуча та невідворотна: “**І так вийшло само собою, що друга з черги дочка – ніби Марії на роду було написано приводити самих дівчат, ніби янгол зліва чи справа недремно пильнував над їхньою з Василем шлюбною постелею, щоб не заключивсь хлопець**” [2]; “...з Оленчиним майбутнім **заміжжям усе мало обернутися проти неї ... ніби так і було їм на роду написано**” [2]; “...ой піду я не берегом – лугом, та **зустрінусь з не-судженим другом**” [2]; “**“Хочеш за цього, то йди”, – “І піду!” – відрубала Марія: дороги назад не було ... і так судилося Василеві стати заручником у грі, про яку, сердега, не мав і гадки**” [2].

3. Доля поділяється на добру і лиху: “...ох і розпестив тебе батечко, дівчино, комусь-то **кислиці сняться!** – **Оленка тільки поводила плечима, і по лиці їй перебігала тінь вдоволеного усміху – ніби наперед тішилася думкою, як то невідомому “комусь” ті кислиці смакуватимуть**” [2]; “...так воно й буде, що їй і вже дуже добре, а далі буде ще краще, – **повною панею на Маркіянових ґрунтах, обсадженою діточками, вона чутиметься як риба в ставку і звікує вік як у Бога за пазухою**” [2]; “...на те й заводилася ціла та **балачка, аби дати дитині знати ... посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю**” [2].

4. Символом непересічної долі є родима пляма: “**Вона вродилася з місяцем на лобі. ... на трохи зависокому як для дівчинки, опукло-буцатенькому лобику виразно темнів збоку невеличкий багрянний серпик, наче місяць-недобір. ...відомо ж бо, що молодик – то на долю, а недобір – тим він і недобір, що наводить на лихі сни, і в той бік ліпше думок не пускати**” [2]; “...таку-бо **долю навряд чи варт було б зумисне виписувати немовляті на лобі, – за всім тим твердла в ній ... певність, наче обрано її дитину на приділ незвичайний, про який людським дітям і не мріяти**” [2]; “...і вона ... **підступалася до вмурованого в стіну люстерка, наново**

розглядаючи місячну познаку у себе в косах, і та бачилася їй заспокійливою, бо непохитною обіцянкою якоїсь великої й незабарної винагороди” [2].

5. Людина прагне дізнатися та наблизити власну долю через молитву, ворожіння: **“...знак вочевидь потребував іншого витлумачення, – як усі правдиві, не-од-людей післані знаки ... і коли щось такого неждано-негадано тебе спостигає, то не так уже й багато маєш до вибору – або бігти по розум до ворожки ... або, звісна річ, молитися Богу й чекати, покіль та сила, що була тобі про себе по-своєму прозвістила, зволить нарешті оприявнитися сама”** [2]; **“...і одного дня вже зовсім була зважилася піти аж на третє село, до славної на цілу округу ворожки, спитатися – що ж врешті вона має такого сповнити, аби наблизити свою справжню, а не ту, що їй раз у раз підсовують зі сторони на заманку, бляшкою замість злата, долю”** [2].

6. Людина здатна передчувати та передрікати перебіг життєвих подій: **“У Ганнусі тепер дедалі, то більше визрівало почуття, ніби батьківська хата випихає її з себе”** [2]; **“...Ганнуся не могла позбутися дошкульного ... відчуття, немов сестра її не пускає ... у її, Ганнусину, власну долю”** [2]; **“...то була, навпаки, тверда й цупка, як дукачик у разкові, певність власної обречености якомусь іншому приділові”** [2]; **“...в Марії, враз із гордістю, потроху озивалася й прибувала якась непевна тривога, ніби на місці домашнього хову квітки, яку сама садила, перло з-під землі в стовбур небачене заморське дерево, од котрого хтозна, якого плоду й чекати”** [2]; **“...дурна ти, дівко, за таким паливодою весь вік би сльозами вмивалася”** [2]; **“...до монастиря, вашій дочці, жінко добра, в черниці треба, бо не вам нею тішитись! ... меншою не маєте чого журитися, жінко, меншу й без вас доглянуть, кому належиться, а цю Бог наділив силою, з якої велика спокуса може постати, не по тілу, а по духу, тож 'ддайте її в черниці”** [2];

7. Жінці притаманно чекати на долю, уособленням якої стає омріяний чоловік або багатство: **“От мати й чекала – плекаючи потай гадку, чи не судилось, бува, її первісточці князівство або й королівство, бо чей же не простого мужика їй наречено тим місяцем”** [2]; **“...та хоч би скільки слинула пальці, пригладжуючи неслухняного чупера, він однак вибивався назверх визивним, химерним закрутком ... і може, за цією-то прикметою, як знати, колись і впізнає дівчину той, хто їй на роду написаний”** [2]; **“...хочу бути тою дівчиною з пісні – хочу, щоб то мене так любили, коли виросту!”** [2]; **“...ніби звідкілясь із широкого світу мали одного дня прийти привітати її якісь інші люди, схожі на тих, що в дитинстві населяли казані матір'ю казки, і то задля тих інших людей вона щодень убиралася й чепурилась”** [2]; **“...вона опинялася сама-саміська на печі, приречена ... на тупий і виснажливий труд чекання на свою, десь, либонь, заснулу, долю: з дня на день, із року в рік – і так до сивої коси”** [2]; **“...на щось таке вона й чекала від самого малечку, оце ж, нарешті, й воно, її виграний жереб, королівська заплата! – хто ти, покажися, спитала, відтуливши віконницю, хоч у глибині душі вже твердо знала: хто б не був, то й є її доля ... чорна чоловіча постать”** [2].

8. Жіноча доля (життя) часто важка і швидкоплинна: **“От вам і всенький жіноцький вік – не встигаєш оханутися, аж уже й дочка на виданні, а ти вже – бабою, дарма що й тобі брови ще не злиняли ... а де ж моє життя, в яку ополонку провалилося за щоденним поранням-шпоранням, хата-**

поле-город-кури-гуси-свинікорови, дитячі хвороби, ниючі надвечір крижі, й не згадати, коли востаннє на небо дивилася?” [2]; “...думка, що Ганнуса може з часом віддатися за якого-небудь собі простого сусідського парубка, вжалила її таким воднораз вибухлим багаторічним жалем на власний змарнований вік, що й жити відхотілося ... Господи, за що мені се дав?” [2].

9. Щаслива / нещасна доля може перейти / не перейти від матері до дитини: “...мати ж ростила не просто собі доцю, а – в другім коліні, наче скарб родинний, потай громаджену-призбирувану, й відтак розбуялу вже далеко понад засяг уяви, хіть заплачу – ніби все те, що доля завинила їй, Марії, було взято наборг на одне життя, щоб у наступному, доччиному, повернутися, як у чесній купецькій угоді, із через верх відшкодованим чиншем” [2]; “І Марія сказала йому, чого зроду не казала нікому: мій гріх, хлопче, а твоя буде покута – і я з своїм Василем побралася зозла, бо не на моє вийшло, і ні своїй дитині, ні чужій такої долі не бажаю, не ступай же ти в мій слід” [2].

Отже, концепт *доля* у повісті Оксани Забужко “Казка про калинову сопілку” ввібрав пов’язані з ним народні уявлення та християнські вірування українців про те, що доля дається людині Богом від народження, хоча трапляється, коли вона переходить по лінії матері, зумовлена силою або прокляттям роду; хід життєвих подій людина здатна відчутти, проте змінити їх неможливо; родима пляма слугує позначкою особливого людського буття; уособленням бажаної долі часто є кохана людина чи заможне життя.

Означений концепт у “Казці...” вербалізується лексемами *доля*, *жереб*, *заплата*, *знаття*, *приділ*. Змальовуючи чи то добру, чи то гірку (переважно жіночу) долю, авторка майстерно послуговується сталими виразами (“*Божа ласка*”; “*як у Бога за пазухою*”; “*на роду написано*”; “*кривий (страшний) суд*”; “*не судилося*”; “*умиватися сльозами*”), народнопісенною творчістю (“*Ой піду я не берегом – лугом, та зустрінусь з не-судженим другом*”; “*Найвищому деревоньку вершок усихає, найкращому дитятоньку Бог долі не дає*”), етноспецифічними уявленнями українців (“...відомо ж бо, що молодик – то на долю, а недобір – тим він і недобір, що наводить на лихі сни”). У мовній одиниці “...*посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю*” виразно проглядається українське прислів’я “*Що посієш – те й пожнеш*”.

Здійснена експлікація концепту *доля* нашоує на його нові розвідки в межах інших прозових творів Оксани Забужко з метою пошуку індивідуально-авторського витлумачення глибинного для українського народу поняття *доля*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
2. Забужко О. Казка про калинову сопілку. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=3288> (дата звернення: 01.03.2023).
3. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка. 1971. Т. 2. С. 360.

Д. В. Задорожня (м. Харків)

СЛОВОТВІРНІ ІННОВАЦІЇ В НЕОЛОГІЇ? (ТЕРМІНОЛОГІЧНА ДУМКА)

Світ розвивається й ширшає, і мова – разом з ним. Нові часи завжди пов’язані з новими досягненнями в різних галузях людського знання, змінами

ЗМІСТ

Апоненко І. М. Фольклоризм «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко (на матеріалі власних імен персонажів).....	3
Verdnyk L. V. Word formation regularities within the derivational category.....	6
Бондарєва О. О. Номема комплексного зразка та особливості її втілення у мовленні та тексті.....	9
Буднікова Л. Т. Назви осіб із суфіксами -ák та -ík у словацькій мові.....	12
Висоцька Т. М. Багатозначність та варіативність відповідностей у перекладі	14
Волощенко Є. І. Прагматичні функції заголовків кулінарних відеорецептів (на прикладі Youtube-канала «Вкусно с Татьяной Литвиновой»).....	17
Глущенко В. А. Проблема впливу мови на концептуальні структури її носіїв: Е. Сепір і Б. Л. Уорф.....	20
Голікова Н. С. Лексико-стилістичні інновації в художньому дискурсі П. Загребельного.....	24
Honcharova Zh. M. Juxtaposition of tense verb forms in lyrics by Marlena Rakhlina and Boris Chychybabin.....	26
Горлова О. В. Породження лексико-семантичних інновацій у міжособистісній комунікації в інтернеті.....	30
Громко Т. В. Монографічний опис говірки: слов'янські мовознавчі традиції та інновації.....	32
Гурко О. В. Конверсія як продуктивний засіб англо-українського словотворення (на матеріалі платформи «Словотвір»).....	35
Дадайова В. Оновлення українського лексикону внаслідок війни.....	37
Демешко І. М. Інноваційні словотвірні процеси в українській мові.....	40
Dovhan O. Neural network modeling of lexical and grammatical innovations recognition processes in the context of linguistic stylistics.....	43
Дьолог О. С. Сучасна українська неологізація: неолексеми і неосеми періоду війни.....	45
Diachok N. V., Ivko O. S. Vocabulary of the modern wartime: compressive professionalisms vs slngisms in the Ukrainian language.....	48
Дьячок Н. В., Попкова О. А. Предикативні та атрибутивні моделі втілення когнітивних структур з ядром «відсутність» в українській та англійській мовах.....	52
Євсєєва Г. П. Концепт «безпека» в умовах трансформації українського суспільства.....	55
Жадлун М. І. Осмислення долі в українській лінгвокультурі (на матеріалі «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко).....	57
Задорожня Д. В. Словотвірні інновації в неології? (термінологічна думка).....	60
Зайцева В. В., Яремчук Н. С. Деякі зауваги про рекламу в контексті сучасних лінгвістичних досліджень.....	64
Іванова Л. П. Лексико-граматичні новації в дитячому мовленні.....	69
Ільченко І. І. Відіменні прізвища Надвеликолужжя.....	72